

DE CANON

*De 50 + 1 mooiste literaire
werken uit de Nederlanden*

BEA- TRIJS

(vóór 1374)

Over de auteur van de legende over Beatrijs weten we weinig of niets. Op grond van de openingsregel *Van dichten comt mi cleine bate* kunnen we vermoeden dat hij een beroepsdichter was. Mogelijk was hij een sprookspreker, een rondtrekkend dichter die korte vertellingen in verzen dichtte en voordroeg voor een kapitaalkrachtig publiek.

De oude hypothese dat het gedicht door twee auteurs is geschreven, omdat het verhaal omstreeks vers 865 een 'breuk' zou vertonen, wordt nu vrijwel unaniem afgewezen. De bijna tweehonderd verzen die door een tweede dichter zouden zijn toegevoegd, sluiten immers goed aan bij de geest van de tekst: Beatrijs heeft niet alleen berouw van haar zonden, ze wil er ook vergiffenis voor vragen en er desnoods voor boeten. Die gedachte past perfect in de sfeer en de bedoeling van het verhaal, en ook van de tijd waarin deze legende tot stand is gekomen.

**Van dichten comt mi cleine bate.
Die lieden raden mi dat ict late
Ende minen sin niet en vertare.**

Meteen in de eerste verzen van de *Beatrijs* presenteert de verteller zich als een volbloed dichter. Hij kan het dichten niet laten. Niet uit ijdelheid of winstbejag, maar uit liefde voor Maria vertelt hij het verhaal van een beeldschone jonge non – een kosteres – die haar jeugdliefde niet kon vergeten en daarom het klooster ontvluchtte.

Waar ze in het begin al voor vreesde, blijkt zeven jaar later waarheid te worden. Het geld is op en ze blijft alleen achter met twee kinderen. Zeven jaar leeft ze als hoer, maar dan komt ze tot inkeer. Bedelend trekt ze rond, met aan elke hand een kind, en zo komt ze in de buurt van haar vroegere klooster. In een visioen verneemt ze dat Maria al die jaren haar plaats heeft ingenomen, in haar gedaante. En zo kan Beatrijs ongemerkt de draad van haar vroegere leven weer oppakken.

Heel populair was de Middelnederlandse, berijmde *Beatrijs* niet in de middeleeuwen. Er is slechts één handschrift bewaard, en dat dateert uit 1374, mogelijk uit de omgeving van Brussel. Wel zijn er, verspreid over Europa, veel andere verhalen bewaard over een gevluchte kosteres die dankzij Maria kon terugkeren naar haar klooster. De oudste van deze 'sacristinelegendes' zijn te vinden in het oeuvre van de 13de-eeuwse monnik Caesarius van Heisterbach. *De Beatrice custode* ('over de kosteres Beatrix') schreef hij boven een van die korte verhalen, die vooral moesten dienen om een preek rond te kunnen bouwen.

De literaire triomftocht van de Middel nederlandse *Beatrijs* begon met de uitgave door W.J.A. Jonckbloet in 1841. Literatoren, wetenschappers en onderwijzers erkenden de kwaliteit: het ritme van de verzen, de sierlijke dialogen, de fijne psychologische karaktertekening en de ogenschijnlijk simpele maar ingenieuze structuur vol spiegelingen. Enkel het slot van het verhaal – waarin Beatrijs via een visioen leert dat ze haar zonden nog moet opbiechten – werd minder gewaardeerd. Lange tijd heeft men aangenomen dat dat een latere toevoeging zou zijn.

In 1896 publiceerde het artistieke en literaire tijdschrift *The Pageant* een prozavertaling van de *Beatrijs* in het Engels. Die vertaling lag mee aan de basis van een internationale dynamiek rond het verhaal over de gevluchte kosteres. Maurice Maeterlinck, die later nog een Nobelprijs zou winnen, gebruikte het voor zijn toneelstuk *Soeur Béatrice*, dat overal in Europa de zalen deed vollopen. In 1911 volgde het succesvolle massaspektakel *The Miracle*, dat een jaar later verfilmd werd. Auteurs als P.C. Boutens en Herman Teirlinck haastten zich om met eigen bewerkingen te komen.

De *Beatrijs*-receptie bereikte haar hoogtepunt tijdens het interbellum, maar de belangstelling doofde daarna niet. Schrijvers als Gabriël Smit, Karel Jonckheere en Willem Wilmink waagden zich aan berijmde vertalingen. Ed Franck en Agave Kruijssen maakten bewerkingen voor de jeugd in proza. In 2012 verscheen zelfs een vertaling in Hongaarse verzen. Maar de meest opmerkelijke bewerking van de laatste jaren is toch wel

de theatervoorstelling *Beatrix*, die de Afrikaanse zangeres en actrice LieSi Marx vanaf 2011 op de planken bracht. Tegen de achtergrond van kille cijfers over de hedendaagse prostitutie in Zuid-Afrika bracht zij een ontroerende monoloog over liefde en vergiffenis.

Beatrijs heeft besloten het klooster te verlaten en met haar geheime liefde de wereld in te trekken. Bij het Mariabeeld laat ze haar habijt en sleutels achter en glipt dan naar buiten. (VERS 249-302)

Nu ghinc si danen dorden noet
 Met enen pels al bloet
 Daer si een dore wiste,
 Die si ontsloet met liste,
 Ende ghincker heymelijc uut,
 Stillekine sonder gheluut.
 Inden vergier quam si met vare.
 Die jongelinc wert haers gheware.
 Hi seide: 'Lief, en verveert u niet:
 Hets u vrient dat ghi hier siet.'
 Doen si beide te samen quamen,
 Si begonste hare te scamen
 Om dat si in enen pels stoet
 Bloets hoeft ende barvoet.
 Doen seidi: 'Wel scone lichame,
 U soe waren bat bequame
 Scone ghewaden ende goede cleder.
 Hebter mi om niet te leder,
 Ic salse u gheven sciere.'
 Doen ghinghen si onder den eglentiere
 Ende alles dies si behoeft,
 Des gaf hi hare ghenoech.
 Hi gaf haer cleder twee paer.
 Blau waest dat si aen dede daer

Daar ging ze dan in al haar leed,
slechts in een onderjurk gekleed,
is naar een deurtje toegelopen
en deed het voorzichtig open
en ongemerkt ging ze daaruit,
stilletjes, zonder geluid.

Vol van vrees kwam ze onder de bomen
en de lieveling zag haar komen
en hij zei: 'Lieveling, schrik maar niet,
het is je vriend, die je hier ziet.'

Toen die twee daar samenkwamen,
toen begon ze zich te schamen,
want ze stond in haar ondergoed
met niets op 't hoofd of aan de voet.

Hij zei: 'Meisje van mijn verlangen,
ik zal je lichaam gaan omhangen
met mooie sjaals en mooie kleren,
je hoeft je niet lang meer te generen,
want alles ligt al voor je klaar.'

Toen gingen ze onder de rozelaar
en daar waren kleren genoeg,
veel meer dan waar ze ooit om vroeg.
Van alles gaf hij haar twee paar;
de blauwe kleren nam ze daar,

Wel ghescepen int ghevoech.
 Vriendelike hi op haer loech.
 Hi seide: 'Lief, dit hemelblau
 Staet u bat dan dede dat grau.'
 Twee cousen toech si ane
 Ende twee scoen cordewane,
 Die hare vele bat stonden
 Dan scoen die waren ghebonden.
 Hoet cleder van witter ziden
 Gaf hi hare te dien tiden,
 Die si op haer hoeft hinc.
 Doen cussese die jonghelinc
 Vriendelike aen haren mont.
 Hem dochte, daer si voer hem stont,
 Dat die dach verclaerde.
 Haestelike ghinc hi tsinen paerde.
 Hi settese voer hem int ghereide.
 Dus voren si henen beide
 Soe verre dat began te daghen,
 Dat si hem nyemen volghen en saghen.
 Doen begant te lichtene int oest.
 Si seide: 'God, alder werelt troest,
 Nu moeti ons bewaren.
 Ic sie den dach verclaren.
 Waric met u niet comen uut,
 Ic soude prime hebben gheluut,
 Als ic wilen was ghewone
 Inden cloester van religione.
 Ic ducht mi die vaert sal rouwen:
 Die werelt hout soe cleine trouwe

fijn van snit en goed van pas.
En zo vriendelijk als hij was...
Hij lachte: 'Lief, dit hemelsblauw
staat beter dan dat kloostergrauw.'
Twee kousen trok ze aan,
twee Cordoba-schoenen, welgedaan,
die haar zoveel beter stonden
dan die sandalen, met linten gebonden.
Hij wilde haar ook verblijden
met sluiers van witte zijde,
die ze over haar hoofd heenhing.
Nu kuste haar de jongeling
vriendelijk op haar mond.
Het leek hem, toen ze voor hem stond,
of de zon al was gaan stralen.
Vlug is hij zijn paard gaan halen
en heeft haar vóór zich in 't zadel gezet
en ze reden, door geen mens belet
aan één stuk door tot het ging dagen
en ze geen achtervolgers zagen.
Toen het al licht werd in het oosten,
zei ze: 'God, die de wereld kan troosten...
laat Uw zegen op ons dalen.
Ik zie de eerste zonnestralen:
was ik het klooster nog niet uit,
ik had de ochtendklok geluid,
was als eerst in 't koor gekomen
in dat klooster met zoveel vromen.
Mijn reis zal mij misschien berouwen,
de wereld is zo slecht te vertrouwen